

Opetus- ja kulttuuriministeriölle

17.1.2014

Vastaus kommenttipyyntöön koskien ihmisoikeus- ja demokratiakasvatusta opettajankoulutuksessa

Kepa ry / globaalikasvatusverkosto

Kepa on yli 300 kehityskysymyksistä kiinnostuneen kansalaisjärjestön kattojärjestö ja globaalien kehityskysymysten asiantuntijajärjestö. Kepan tehtävänä on innostaa suomalaisia toimimaan oikeudenmukaisemman maailman puolesta. Kepa koordinoi 150 globaalikasvatusjärjestön yhteistä globaalikasvatusverkostoa. Verkoston tavoitteena on globaalikasvatuksen valtavirtaistaminen ja vahvistaminen yhteiskunnassa.

1) Mikä merkitys opettajankoulutuksella ja siihen kuuluvalla harjoittelulla on demokratian ja ihmisoikeusosaamisen kehittämisessä? Millä tavoin nykyinen opettajankoulutus vastaa tähän haasteeseen?

Opettajankoulutuslaitoksissa luodaan pohja tulevien opettajien ihmisoikeusosaamiselle ja -asenteille. Globaalikasvatusverkoston näkökulmasta ihmisoikeus- ja demokratiakasvatus ovat osa globaalikasvatusta (kts. esim. www.gloaalikasvatus.fi). Verkoston jäsenjärjestöjen toiminnassa ihmisoikeus- ja demokratiakasvatukseen kuuluu sekä kotimaassa tapahtuvaa lasten ja nuorten osallisuuden, demokratiataitojen ja dialogikompetenssin vahvistamista että globaalin vastuun tematiikan esillä pitämistä. Globaalikasvatukseen kuuluu oleellisesti kansainvälisten järjestelmien ja päätöksentekoprosessien tunnetuksi tekeminen ja maailmanlaajuisen yhteisvastuun ymmärtäminen. Globaalikasvatus pyrkii empatian herättämiseen sekä tarjoaa oppilaille valmiuksia hahmottaa ja kriittisesti arvioida oman toimintansa ja elämäntapansa yhteyksiä ja vaikutuksia globaaleihin ilmiöihin, kuten ympäristö- ja ihmisoikeuskysymyksiin.

Valtakunnallisten opetussuunnitelmien arvopohjan kautta globaalin vastuun ja ihmisoikeuksien teemojen tulisi näkyä opettajankoulutuksessa. Tulee kuitenkin varmistaa, että arvopohjan perusteista nousevat sisällöt näkyvät myös ainekohtaisissa tavoitteissa. Perus- ja lukio-opetuksen arvopohja velvoittaa opettajaa opetustyössä. Opettajankoulutuslaitosten laajasta autonomiasta johtuen on vaikea arvioida, kuinka hyvin tämä velvoittavuus ymmärretään ja mahdollistetaan arkityössä. Ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen toteutumisesta opettajankoulutuslaitoksissa on vaikea saada kattavaa tietoa ja siksi tekeillä oleva selvitys on tervetullut avaus. Kokemuksemme on, että yksittäisten opettajankoulutuslaitosten ja didaktikkojen motivaatio, taidot ja kompetenssit vaikuttavat merkittävästi siihen, kuinka laajasti opiskelijoille on tarjolla näitä sisältöjä.

Gloaalikasvatusverkosto toteuttaa Maailma koulussa-seminaareja tällä hetkellä neljässä OKL:ssa. Seminaareissa pyrkimyksemme on tarjota OKL:lle ajankohtaista, asiantuntevaa ja laadukasta tietoa ihmisoikeus- ja demokratiakysymysten käsittelemiseksi ja sisällyttämiseksi osaksi

opetustarjontaa. Teemojen tulisi olla koordinoitusti osana OKL:ien pakollista opetustarjontaa.

Maailma koulussa -seminaareissa ja muissa järjestöjen toteuttamissa ihmisoikeus- ja globaalikasvatusaiheisissa täydennyskoulutuksissa ja teemapäivissä tulee usein esiin opiskelijoiden varsin ohut tietämys perus- ja ihmisoikeuksista. Tiedot ihmisoikeussopimusjärjestelmästä, niiden velvoittavuudesta ja vaikutuksista ovat monella puutteelliset. Myös keskeisimpien Suomea velvoittavien sopimusten sisältöjen tunteminen on hataraa, moni saattaa kysyttäessä mainita YK:n ja esimerkiksi lapsen oikeuksien sopimuksen mutta sen laajemman sisällön hallinta on vajavaista.

Myös omat osallisuuden kokemukset ja aktiivisen kansalaisen elämykset puuttuvat monilta opiskelijoilta. Opintoihin tulisikin aiempaa laajemmin sisällyttää toiminnallisten menetelmien käyttöä ja yhteistyötä yhteiskunnan eri toimijoiden kanssa. Opettajia ja opiskelijoita tulisi rohkaista erilaisten oppimismenetelmien ja -tyylien kokeilemiseen ja harjoitteluun.

Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden hyödyntämiseen tulisi panostaa aiempaa laajemmin ja etsiä opetuksessa synergioita tämän osaamisen maksimoimiseksi. Kansalaisjärjestöjen ja poliittisten puolueiden integroiminen yhteistyökumppanuuteen ja vuoropuhelun lisääminen rajat ylittävästi auttaa opiskelijoita paitsi laajemman ymmärryksen hankkimisessa myös tarjoaa mahdollisuuksia harjoittaa taitojaan käytännössä. Globaalikasvatusverkosto tarjoaa osaamistaan ja yhteistyökumppaneitaan avuksi tähän verkostoitumiseen.

Koska ihmisoikeus- ja demokratiakasvatus vaikuttaa tietojen ja taitojen ohella myös asenteisiin, on erityisen tärkeää pyrkiä kokonaisvaltaiseen oppimiskäsitykseen, jossa huomioidaan oppimisen eri tasot. Myös oppiainerajat ylittävän ilmiökeskeisen opetuksen mahdollisuudet tarjoavat uusia näkökulmia ja toimintatapoja globaalien kysymysten käsittelemiseksi. Ilmiökeskeinen lähestymistapa hyödyntää laajoja aihekokonaisuuksia ja sen menetelmien avulla niiden tuominen osaksi lokaalia ja henkilökohtaista ymmärrystä helpottuu. asiat eivät ole irrallisia ja pirstaleisia, vaan niiden syy-seuraus –suhteet tulevat selkeiksi ja ymmärrettäviksi.

Hyväksi havaittuja menetelmiä ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksessa ovat draama- ja mediakasvatus. Näiden taitojen osaamista tulee lisätä ja rohkaista opiskelijoita huomioimaan erilaiset oppimistyyliä. Vuorovaikutustaidot, kuten aktiivinen kuuntelu, ryhmädynamiikan ymmärrys ja syrjintä- ja syrjäytymisvaarassa olevien ryhmien tunnistaminen ja tukeminen, kaipaavat lisää huomiota. Erityisesti moniperustaisen syrjinnän tunnistamiseen ja välillisen syrjinnän huomioimiseen tulee panostaa. Monesti syrjivät käytännöt ovat järjestelmään juurtuneita, piilomerkityksiä omaavia tahattomuuksia. Niiden näkyväksi tekemiseen ja tunnistamiseen opiskelijoita tulee rohkaista.

Koulutuksen lähtökohdaksi tulee ottaa omien ja opettajuuteen liittyvien arvojen, normien ja asenteiden jatkuva tarkastelu. Opettajaopiskelijat tulisi velvoittaa kriittiseen itsereflektioon suhteessa omaan elämänhistoriaan, kulttuuristereotypioihin ja normeihin, jotta heille muodostuisi taito tarvittaessa haastaa niin itseään, oppilaitaan kuin vallitsevaa toimintakulttuuria. Mekanismeja ja osaamista syrjivien käytäntöjen tunnistamiseksi työympäristössä, oppilaiden välisessä vuorovaikutuksessa ja koulun vaikutuspiirissä tulee kehittää.

Opiskelijoita tulisi kannustaa oma-aloitteisuuteen ja itsenäiseen vaikuttamiseen suhteessa vallitseviin valtarakenteisiin. Itsenäisen ajattelun taitoa tulee vahvistaa myös siinä, että opiskelijoilla on kyky tuottaa opetussuunnitelman mukaista opetusta valmiiden oppikirjojen ulkopuolelta. Tähän kansalaisyhteiskunnan osaamisen hyödyntäminen erityisesti sopii.

Opettajankoulutuslaitokset eivät voi vastata yksin koko demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kenttää koskeviin haasteisiin. **Kansainvälisyyskasvatus 2010 -toimintaohjelman arviointisuositukset sisältävät monia kannatettavia toimia, jotka toteutuessaan helpottavat myös opettajankoulutuslaitosten tilannetta ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen toteuttamisessa.**

Ohjelman toimeenpano on kuitenkin jäänyt puolitiehen. Suomessa ei tällä hetkellä ole globaalikasvatuksen teemoihin keskittyntä resurssikeskusta tai viranomaista, joka laaja-alaisesti toisi yhteen tutkijat, pedagogit ja kansalaisyhteiskunnan toimijat, kansalaisjärjestöt, yhteisöt ja puolueet. Globaalikasvatustoiminnan toteuttaminen on pitkälti järjestöjen varassa ja sen koordinointi aliresursoitua. Esimerkkeinä on Kepa ry:n koordinoima globaalikasvatus.fi -verkkosivuston järjestötietokanta ja opetusmateriaalipankki sekä Maailmankoulu-hanke, joka yhdistää kunnallisia toimijoita ja kansalaisjärjestöjen asiantuntemusta muutamilla paikkakunnilla (www.maailmankoulu.fi). Laaja-alaisen yhteistyön mahdollistaminen ja järjestöissä olevan asiantuntijuuden hyödyntäminen vaativat merkittäviä lisäpanostuksia.

2) Millaisia valmiuksia opettajat tarvitsevat toteuttaakseen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta kouluissa?

Demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvä laaja-alainen kokonaisuusien hallinta, monialaisen tietotaidon sisäistäminen sekä erilaisten asenneilmapiirien tunnistaminen. Näiden tietojen, taitojen ja asenteiden huomioimisen tulee näkyä myös opetuksessa.

Tiedot

- Ihmisoikeusjärjestelmän tunteminen ja keskeisten sisältöjen ja yhteyksien ymmärtäminen: kansainvälinen (YK), alueellinen (EU, OAU, OAS, Arab League), kansallinen (Suomen lainsäädäntö).
- universaalisuus, jakamattomuus, luovuttamattomuus
- Keskeisimmät sopimukset ja niiden sisällöt (mm. ihmisoikeuksien julistus, lapsen oikeuksien sopimus)
- Sopimusten valvonta- ja valitusmekanismit (valitusprosessit)
- Sopimusten velvoittavuus kansallisesti: perusoikeudet – ihmisoikeudet - syrjintäkysymykset

Tietojen osalta keskeistä on ihmisoikeuksien sisältämien arvojen, normien ja mekanismien hahmottaminen ja niiden syntyhistorian ymmärtäminen. Opettajilla tulee olla perustiedot kansainvälisen ihmisoikeussopimusjärjestelmän keskeisimmistä sisällöistä sekä kyky tunnistaa kansainvälisen, alueellisen ja kansallisen tason riippuvuussuhteet. Ihmisoikeuksien perustavanlaatuisuuden ja universaaliuden ymmärtäminen on keskeistä. Lisäksi opettajilla

tulee olla valmiudet käsitellä ihmisoikeusjärjestelmän puutteita ja siihen kohdistuvaa kritiikkiä. Näiden haasteiden ymmärtäminen ja niiden taustojen tiedostaminen auttaa ihmisoikeuksien opettamisessa.

Ihmisoikeusopetuksen temaattisessa keskiössä tulisi korostaa erityisen haavoittuvia ryhmiä sekä syrjinnän eri näkökulmia. Opettajille tulee tarjota tietoa mekanismeista syrjinnän tunnistamiseksi, ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi. Myös tasa-arvonäkökulmien ja kulttuurisidonnaisten haasteiden esiin tuominen on tärkeää. Lisäksi ihmisoikeusperusteisuuden merkityksen ymmärtäminen ja korostaminen erityisesti yhteiskunnallisissa aineissa on nostettava oppisisältöjen osaksi. Ihmisoikeuksien merkityksen ymmärtäminen poliittisessa päätöksenteossa ja poliittisen vastuun peräänkuuluttaminen ihmisoikeuskysymysten edistämisessä tulisi niin ikään olla näkyvästi esillä opetuksessa. Opettajien tulee tuntea keskeisimmät ihmisoikeuksien käsitteet ja sisällöt, vähintäänkin ihmisoikeuksien julistus ja lapsen oikeuksien sopimus (lisäpöytäkirjoineen). Näiden välineiden kautta ihmisoikeusperustaisuuden korostaminen ja temaattisten sisältöjen opettaminen saadaan osaksi perusopetusta.

Asenteet

Asenteiden tasolla keskeistä ovat kriittisen ajattelun taidot ja kyky itsereflektioon, sekä kulttuuri- ja uskontodialogiset valmiudet. Opettajan omat asenteet suhteessa monikulttuurisuuteen, tasa-arvoon ja vähemmistökysemyksiin heijastuvat aina jollakin tavalla opettajan työssä. Täyden puolueettomuuden ei tule olla ihanteena, opettajalle tulee sen sijaan tarjota välineitä ja osaamista erilaisten näkökulmien avaamiseen ja opettamiseen. Omien arvojen korostamisen sijaan opettajan tulisi kyetä nostamaan keskusteluun moniarvoisuutta ja asettua itsekin tarvittaessa oman mukavuusalueen ulkopuolelle. Omaan työnkuvaan ja sen sisältöihin vaikuttavat muuttuvan yhteiskunnan haasteet ja globalisoituneen maailman ajankohtaiset kysymykset. Näihin haasteisiin vastaamiseen opettajalla tulee olla riittävät valmiudet. Ihmisoikeudet ovat läpileikkaavasti läsnä niin koulun toimintakulttuurissa kuin opetustyön sisällössäkkin.

Taidot

Toteuttaakseen ihmisoikeus- ja demokratiakasvatusta opettaja tarvitsee riittävän tietopohjan lisäksi valmiuksia tiedon välittämiseen ja ymmärrettäväksi tekemiseen. Eri-ikäisten oppijoiden valmiuksien tiedostamisen ohella opettajalla on hyvä olla osaamista erilaisista menetelmistä ja metodeista. Ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksessa omakohtaisuuden tunteen aikaansaaminen on osoittautunut tehokkaaksi oppimisen keinoksi. Etenkin draamakasvatuksen menetelmät ja toiminnalliset harjoitteet auttavat oppilaita hahmottamaan hankaliakin asiakokonaisuuksia ja auttavat tuomaan kaukaiseksi miellettyä tematiikkaa lähelle omaa ymmärrystä. Myös mediakasvatuksen, medialukutaidon ja normikriittisyyden välineiden hallitseminen auttaa ihmisoikeusteemojen opettamisessa.

Opettajan on hyvä hallita demokratiakasvatuksen perusteet ja kyetä harjoittamaan niitä myös luokassa. Ikätasoon mitoitettut päätöksentekosimulaatiot ja kokoustilanteiden roolipelit ovat tehokas keino arjen demokratiataitojen opettamiseen. Myös perusopetus ja arjen eri tilanteet tulee osata toteuttaa niin, että ne itsessään kunnioittavat ihmisoikeuksia ja ennaltaehkäisevät syrjintää. Opettajan tulee huomioida syrjintä- ja syrjäytymisvaarassa olevien oppilaiden ihmisoikeuksien toteutuminen toimintaympäristön, toimintatapojen, opetusmenetelmien ja oppimateriaalien osalta.

Erilaisuutta korostavien ja erityispiirteisiin huomionkiinnittävien materiaalien käytössä tulee olla sensitiivinen, tematiikkaa kuitenkin turhaa pelkäämättä. Hyvät ihmisoikeus- ja demokratiakasvattajan taidot omaava opettaja kykenee huomioimaan haastavat tilanteet ja etäännyttämään henkilökohtaisuuden viemättä käsiteltäviä asioita liian etäälle. Opettajalla tulee olla taito valita ihmisoikeuksien eri teemoista kiinnostavia esimerkkejä eri oppiaineisiin ja kyky tuoda niitä osaksi koulun arkea. Yksittäisten teemapäivien varaan jäädessä ihmisoikeus- ja demokratiakysymykset jäävät irrallisiksi, vailla yhteyttä oppilaiden arkeen.

Tarvitaan myös rohkeutta oppiainerajat ylittävään yhteistyöhön. Ilmiökeskeinen oppiminen ja opettaminen tarjoaa rajattomat mahdollisuudet erityisesti ihmisoikeus- ja demokratiakysymysten käsittelyyn. Opetuksen tavoitteena tulee olla tarjota oppilaille riittävät valmiudet ymmärtää oman elinpiirinsä ja globaalien prosessien yhteyttä. Alemmilla luokka-asteilla alkaen opetuksen tulee koskettaa oppilaiden omaa reaalista kokemusmaailmaa. Media ja matkustelu laajentavat lasten ja nuorten maailmaa jatkuvasti. Opetuksen tulee pyrkiä stereotyyppioita purkamaan ja kulttuurista yhteyttä luovaan lähestymiseen tarjoamalla aitoja kohtaamisen kokemuksia. Kaiken tämän toteuttamiseksi tarvitaan käytännön vinkkejä, materiaaleja ja menetelmiä sekä opastusta niiden käyttöön opetustyössä.

3) Millaista vuorovaikutusta opettajankoulutuksella tulisi olla yhteiskunnan eri tahojen kanssa?

Kansalaisjärjestöjen kannalta olisi toivottavaa, että koordinoitujen yhteistyömallit, kuten järjestöjen pedagogisten asiantuntijoiden toteuttamat koulutuspäivät (Kegan koordinoima Maailma koulussa-teemapäivä) saisivat vakiintuneen sijan kaikissa OKL:issa sekä perus- että aineenopettajan koulutuksessa. Tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että jokainen aineen- ja luokanopettajaopiskelija osallistuu opintopolkunsa jossain vaiheessa demokratia- ja ihmisoikeuskysymyksiä käsittelevään teemapäivään.

Opinnäytetöiden ja tutkimuksen osalta yhteistyötä järjestöjen ja OKL:ien välillä voidaan tiivistää esimerkiksi globaalikasvatuksen laadun ja vaikuttavuuden arvioinnin osalta.

Tervetullut yhteistyön muoto on myös asiantuntijavieraiden ja kokemusasiantuntijoiden käyttö luennoitsijoina ja opetusresursseina. Järjestöjen kautta löytyy kiinnostavia asiantuntijoita eri elämänalueilta. Osaamista ja kokemusta on niin, monikulttuurisuudesta, kehitysyhteistyöstä, kriisialueilla työskentelemisestä kuin eri uskontokuntien ja vähemmistöjen parista.

Vuoropuhelun lisääminen opettajankoulutuslaitosten ja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden välillä on ensiarvoisen tärkeää. Keskeistä on tarpeiden, toiveiden ja odotusten kartoittaminen sekä pitkäjänteisen yhteistyömallin kehittäminen. Vuoropuhelun tulee molemmin puolin olla avointa, moniarvoista ja jatkuvaa.

4) Millaista yhteistyötä edustamanne taho tekee koulujen ja opettajankoulutuksen kanssa (esim. oppimateriaali, hankkeet)?

Kepan globaalikasvatusverkoston toiminta:

- 4 krt / vuosi Maailma koulussa -seminaaripäivä Helsingin, Turun, Rauman ja Oulun OKL:ssa, mukana noin 20 kansalaisjärjestöä, luento, menetelmätyöpajat ja materiaalitori
- Opettajille ja järjestöille suunnattu globaalikasvatus.fi -sivuston ylläpito (materiaalipankki, tapahtumakalenteri)
- Opettajille ja järjestöille suunnattu globaalikasvatus-l -sähköpostilista, jossa ajankohtaista tietoa täydennyskoulutuksista ja globaalikasvatusmateriaaleista
- Globaalikasvatusverkoston järjestökoordinaattori mukana Opetushallituksen Koulut kehityskumppaneina -hankkeen ohjausryhmässä ja Kirkon Ulkomaanavun Opettajat Ilman Rajoja -hankkeen ohjausryhmässä

Jäsenjärjestöjemme toimintaa (vain muutamia esimerkkejä):

Liike ry: Tansaniassa liikunnanopetuksen kehittäminen paikallisen OKL:n kanssa.

Globaalikasvatuksen menetelmähanke liikuntaneuvojille, yhteistyötä Liikunnan ja terveystiedon opettajien liitto LIITON ja lajiliittojen kanssa.

Plan Suomi Säätiö: Kouluyhteistyö Ugandan kanssa, Matkalla-projekti maahanmuuttajanuorten parissa pk-seudulla, Lasten oikeuksiin liittyvät kouluvierailut (mm. kymppi-vierailut, 10 X vierailu samassa luokassa), mediakasvatukseen liittyvää opettajankoulutusta, lapsen oikeuksiin liittyvää monipuolista opetusmateriaalia lapsille ja opettajille.

Rauhankasvatusinstituutti ry: Rauhankoulu-hankkeen puitteissa laajaa kouluyhteistyötä Oulussa, Kokkolassa, Turussa ja Helsingissä.

Seta ry: seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta yhdenvertaisuusnäkökulmasta kertovat kouluvierailut, opettajille suunnattu normikriittistä pedagogiikkaa edistävä Normit nurin -hanke, mukana Maailma koulussa –seminaaripäivissä.

Suomen YK-liitto: keskeisinä teemoina YK-järjestelmä, päätöksentekoprosessit, ajankohtaiset YK-teemat, ihmisoikeudet, vuosituhatavoitteet ja Post2015 –prosessi. Koulutus, vaikuttaminen ja tiedottaminen toiminnan keskiössä. Tarjoamme: materiaalia opettajille ja kasvattajille, koulutusta ja tiedotusta eri alojen opettajille ja opiskelijoille, kouluvierailutoimintaa eri luokka-asteille. Teemme tiivistä yhteistyötä eri opettajajärjestöjen kanssa sekä OAJ, lisäksi vaikuttamistyö ja OKM-dialogi.

Tämän kommentin koostamiseen osallistuivat seuraavat asiantuntijat globaalikasvatusverkostosta:

Minna Mannert, Kepa ry

Tomi Lounio, Liikunnan Kehitysyhteistyö LiiKe ry

Virve Turunen, Plan Suomi Säätiö

Saara Launio, Rauhankasvatusinstituutti ry

Marita Karvinen, Seta ry

Rosa Puhakainen-Mattila, Suomen YK-liitto ry.